

DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-57-41>

УДК 330.3:658.11

РЕГІОНАЛЬНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМНИЦЬКИХ СТРУКТУР В УКРАЇНІ

REGIONAL ASPECTS OF THE DEVELOPMENT OF BUSINESS STRUCTURES IN UKRAINE

Новик Ірина Василівна
старший викладач кафедри,
Українська академія друкарства
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9925-7660>

Novyk Iryna
Ukrainian Academy of Printing

Підприємництво – найважливіший елемент ринкової економіки, який стимулює інтенсивний розвиток держави і багато в чому визначає темпи її економічного зростання, величину, якість та структуру валового національного продукту. У статті досліджено поняття підприємницької структури, виділено основні категорії суб'єктів підприємницької діяльності, проаналізовано основні показники діяльності підприємницьких структур в Україні у 2010–2021 роках. Представлено динаміку діючих підприємницьких структур в Україні за розмірами та видами господарської діяльності. Визначено і відображено особливості розвитку підприємницьких структур у розрізі найбільших регіонів України до повномасштабного вторгнення. Проаналізовано загальний обсяг завданої шкоди, збитків і втрат економіки України від початку повномасштабних військових дій. Відзначено, що майже усі галузі економіки змогли перебудуватися під військові потреби, здійснили релокацію, економіка країни продовжує функціонувати.

Ключові слова: бізнес, підприємство, підприємницька структура, регіон, воєнний стан.

The article is devoted to the study of trends in the development of entrepreneurial structures in general and regionally before the full-scale invasion, as well as to clarifying the situation with the development of entrepreneurship in Ukraine during martial law. Entrepreneurship is the most important element of the market economy, which stimulates the intensive development of the state and largely determines the pace of its economic growth, the size, quality and structure of the gross national product. The method of critical analysis of scientific and methodical literature, official statistical data, and practical experience is applied in the scientific research, according to the requirements for the level of research methodology and technique. The choice of specific research methods depends on the conditions and purpose of the research. Methods are an ordered system in which their place is determined according to a specific stage of research, the use of technical techniques and work with theoretical information and certain facts in a given sequence. The article examines the concept of business structure, highlights the main categories of business entities, and analyzes the main indicators of business structures in Ukraine in 2010–2021. The dynamics of active business structures in Ukraine by size and types of economic activity are presented. The peculiarities of the development of business structures in the section of the largest regions of Ukraine before the full-scale invasion are defined and reflected. The total amount of damage, losses and losses to the economy of Ukraine since the beginning of full-scale military operations has been analyzed. It was noted that almost all branches of the economy were able to reorganize for military needs, relocated, and the country's economy continues to function. As a result of the conducted research, it was established that business structures play a significant role in the formation and development of the economy of Ukraine. Despite the fact that almost all sectors of the economy suffered during the war and have a problems, the country's economy continues to function.

Keywords: business, enterprise, entrepreneurial structure, region, martial law.

Постановка проблеми. Світовий досвід доводить, що процвітання суспільства неможливе без вільної ринкової економіки, а основою рушійною силою її розвитку виступають підприємницькі структури, які допомагають

вирішувати проблеми розвитку конкурентного середовища, освоєння нових ринків виробництва та збуту, зайнятості й безробіття, підвищення добробуту населення тощо. Підприємництво – це найважливіший елемент ринкової

економіки, який стимулює інтенсивний розвиток держави і багато в чому визначає темпи її економічного зростання, величину, якість та структуру валового національного продукту. Зважаючи на це, актуальним є дослідження розвитку вітчизняних підприємницьких структур, особливо у їх регіональному розрізі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Підприємництво як суспільно-економічне явище загалом та діяльність підприємницьких структур зокрема досліджували у своїх роботах Р. Бойко, Т. Боровик, З. Варналій, В. Геєць, С. Козак, В. Пташник, О. Семененко, Н. Ситник, І. Чекед, Р. Шоля та інші. У довоєнний час науковцями розглядалися тенденції розвитку підприємництва в Україні, питання його державного регулювання, вплив середнього та малого бізнесу на розвиток економіки. Після повномасштабного вторгнення почали підніматися проблеми функціонування підприємницьких структур під час військового стану.

Виділення невирішених частин загальної проблеми. Не зважаючи на значну кількість досліджень у сфері підприємництва, все ж таки мало уваги приділяється регіональним аспектам його розвитку; також на даний момент іще мало робіт присвячено особливостям функціонування підприємницьких структур у регіонах під час війни.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Дослідження тенденцій розвитку підприємницьких структур загалом та у регіональному розрізі до повномасштабного вторгнення, а також аналіз ситуації з розвитком підприємництва в Україні під час воєнного стану.

Виклад основного матеріалу дослідження. Розвиток підприємництва в Україні до початку повномасштабного вторгнення в цілому характеризувався динамічною діяльністю підприємницьких структур. У нашому розумінні «підприємницька структура – це склад суб'єктів ринкових відносин, до яких належать тільки ті організаційно-господарські одиниці, мета діяльності яких полягає у одержанні прибутку (підприємницького доходу)» [6, с. 53]. Взнявши за основу класифікацію за величиною суб'єкта підприємницької діяльності, нами виділено чотири категорії таких суб'єктів – великі, середні, малі та мікропідприємства.

Аналізуючи основні показники діяльності підприємницьких структур в Україні за 2010–2021 роки (табл. 1), можемо зауважити, що за досліджуваний період за кількісним співвідношенням найбільшим було

число малих підприємств. Воно скоротилося на 9,5% з 2010 по 2015 рік, утримувалося на показнику 1,9 млн. суб'єктів господарювання до 2020 року, та почало скорочуватися у 2020–2021 роках через ковідну ситуацію. Схожа ситуація за ці роки відбувалася і з мікропідприємствами, з тією лише різницею, що кожне п'ятиріччя скорочення цього виду підприємств відбувалося на 1,0-1,2%; однак 2020–2021 роках скорочення відбулося на 18,8%. Щодо ситуації із середніми підприємствами, то до 2015 року їх чисельність скоротилася на 27,3%, однак знову зросла на 15,4% до 2020 року; за 2020–2021 роки відбулося скорочення кількості середніх підприємств по країні на 10,4%. Найбільш стійкими у ковідні роки виявилися великі підприємства, з яких закрилося лише шість.

За обсягом реалізованої продукції найстійкішими також виявилися великі підприємства у 2020–2021 роках (-6,2%), невелике зменшення показали і середні підприємства (-7,9), в той час як обсяги реалізації продукції малими та мікропідприємствами знизилися досить сильно (-17,9% та -25,9% відповідно). Наслідки пандемії ковіду в Україні найбільше вдарили саме по малому та мікробізнесу.

Якщо розглядати показники зайнятості за цими категоріями підприємств, то у 2010–2021 роках саме середні, малі та мікропідприємства виступали у якості найбільших роботодавців в Україні. В той же час, якщо скорочення на великих та середніх підприємствах у 2020–2021 роках були незначними, то кількість зайнятих працівників на малих та мікропідприємствах скоротилася на 16,9% та 19,1% відповідно.

Найпопулярніша сфера діяльності суб'єктів середнього, малого та мікропідприємництва в Україні у період за 2010–2021 роки – це оптова та роздрібна торгівля (3,1 тис. од.; 798,0 тис. од. та 786,4 тис. од. у 2021 році відповідно – табл. 2). Частка підприємств у цій сфері складає 41,8% [8].

Далі за популярністю у суб'єктів середнього, малого та мікропідприємництва йде сфера інформації та телекомунікацій (що досить стрімко зросла за досліджуваний період) – у ній сконцентровано майже 12% від загальної кількості суб'єктів підприємницької діяльності. Наступна – промисловість, яка включає 6,4% усіх суб'єктів підприємницької діяльності. за нею – сільське господарство та будівництво. Логістика (транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність) займає 4,8% усіх суб'єктів підпри-

Таблиця 1

Основні показники діяльності підприємницьких структур в Україні за 2010–2021 роки [8]

Види підприємств	Роки			
	2010	2015	2020	2021
Кількість діючих суб'єктів підприємництва, одиниць				
Великі п-ва	586	423	518	512
Середні п-ва	21343	15510	17946	16221
Малі п-ва	2161999	1958385	1955119	1762421
Мікро п-ва	2093688	1910830	1898902	1598902
Обсяг реалізованої продукції, млрд. грн.				
Великі п-ва	1401,6	2053,19	3626,39	3414,84
Середні п-ва	1415,85	2184,38	4384,68	4062,20
Малі п-ва	779,2	1318,97	3051,23	2587,54
Мікро п-ва	371,96	665,73	1652,04	1312,11
Кількість зайнятих працівників, тис. осіб				
Великі п-ва	2400,3	1708,6	1574,6	1561,8
Середні п-ва	3413,8	2632,7	3123,2	2892,4
Малі п-ва	4958,6	3838,7	4234,1	3621,7
Мікро п-ва	3540,7	2878,6	3099,5	2601,33

Таблиця 2

Динаміка кількості діючих підприємницьких структур в Україні за 2010–2021 рр. за розмірами та видами господарської діяльності, од. [8]

Види підприємств	Роки			
	2010	2015	2020	2021
Промисловість				
Великі п-ва	347	233	243	312
Середні п-ва	6167	4749	4918	4827
Малі п-ва	145455	130167	121108	113454
Мікро п-ва	133443	120859	110470	105790
Оптова та роздрібна торгівля				
Великі п-ва	154	106	160	156
Середні п-ва	4322	2850	3289	3106
Малі п-ва	1192849	986108	822680	798021
Мікро п-ва	1171734	974347	808221	786449
Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність				
Великі п-ва	33	32	28	27
Середні п-ва	1268	1166	1162	1102
Малі п-ва	144633	117839	97117	93546
Мікро п-ва	149649	114540	93045	90148
Фінансова та страхова діяльність				
Великі п-ва	8	1	8	8
Середні п-ва	442	293	303	287
Малі п-ва	13913	11966	9839	9268
Мікро п-ва	13146	11357	9274	8921
Інформація та телекомунікації				
Великі п-ва	9	6	8	9
Середні п-ва	410	342	349	319
Малі п-ва	5558	115788	233831	197934
Мікро п-ва	53441	113997	231946	206318

ємницької діяльності, а фінансова та страхова діяльність залишаються на останньому місці [8].

У розрізі регіонів розвиток підприємницьких структур до повномасштабного вторгнення мав також свої особливості. Сюди Н. В. Кухрук та І. В. Кривов'язюк відносять [3, с. 85]:

- концентрацію основних потужностей в обласних центрах і містах;
- зниження рівня підприємницької активності на сході України;
- проблеми, пов'язані з відсутністю змін структури промислового комплексу регіонів (для більшості регіонів характерна спеціалізація в одній-двох сферах);
- відсутність координації й упорядкування функцій різних об'єктів інфраструктури з боку органів місцевої влади, що перешкоджало формуванню сприятливого підприємницького клімату в регіонах;
- галузевий принцип управління економіки і, як наслідок, стимулювання лише базових областей, що мали високий ступінь тери-

торіальної локалізації, а також недостатньо інтенсивну співпрацю між регіонами;

- несиметричність впливу держави через наявні механізми на розвиток підприємницьких структур у різних регіонах.

Особливості розвитку підприємницьких структур в розрізі найбільших регіонів України відображено на рис. 1.

Так, найбільша кількість підприємств у 2021 році була сконцентрована у Київській (15,1%), Харківській (12,8%), Одеській (10,6%), Дніпропетровській (9,2%), Львівській (7,3%), Запорізькій (6,8%) та Миколаївській (4,9%) областях. При цьому найменша кількість підприємств – у Тернопільській (0,9%), Волинській (1%), Сумській (1,2%), Чернігівській (1,4%), Чернівецькій (1,3%) та Закарпатській (1,5%) областях. Зважаючи на таке розташування підприємств за регіонами України, і реалізація обсягів продукції була відповідною: найбільша реалізація у Дніпропетровській області – 15,2% від загального обсягу реалізованої продукції, а також у Київ-

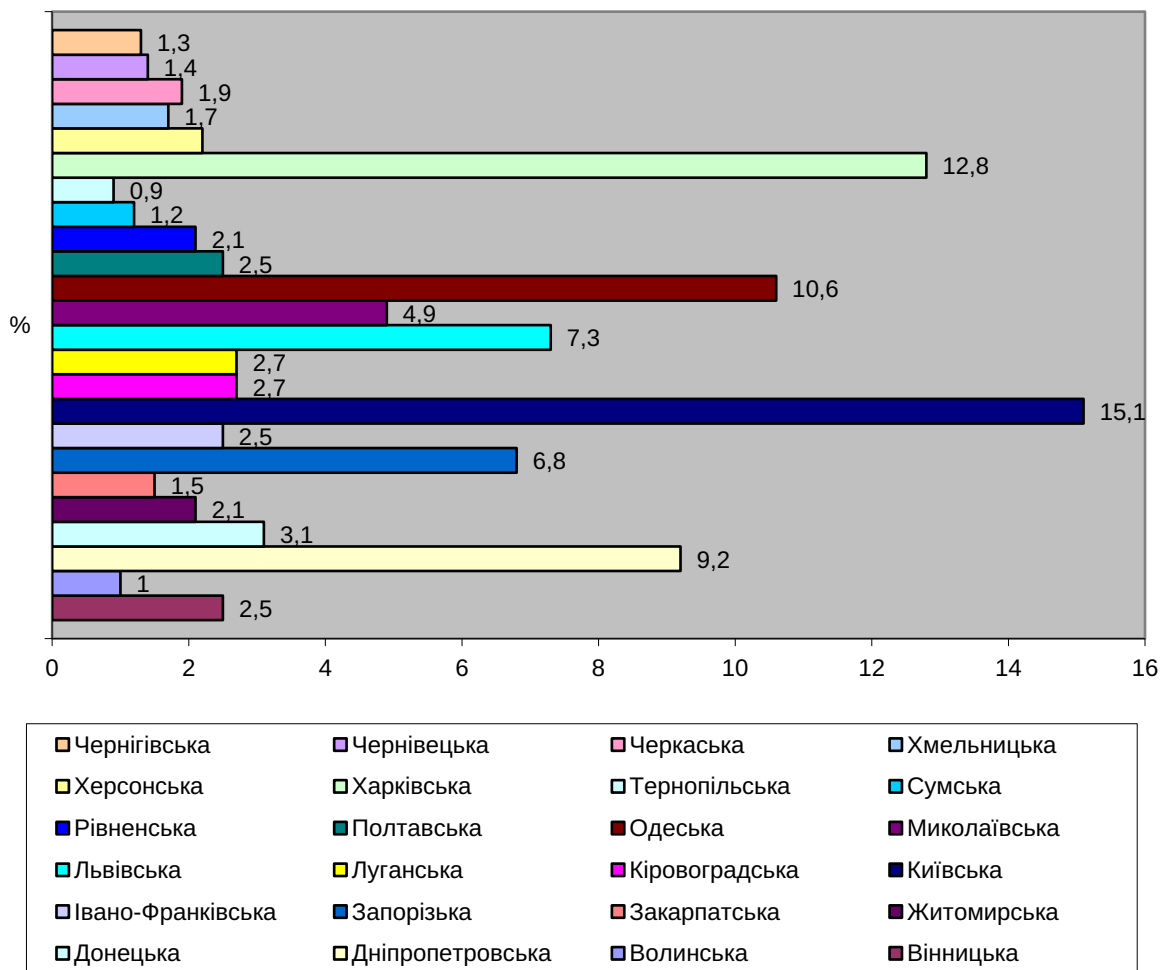

Рис. 1. Наявність підприємницьких структур в розрізі найбільших регіонів України, % [8]

ській (12,6%), Харківській (11,8%) та Одеській (11,4%) областях. Найменше реалізували Закарпатська (0,9%), Чернігівська (1%), Тернопільська (1%) та Сумська (1,1%) області.

Найбільша чисельність персоналу, зайнятого у підприємницьких структурах у 2021 році, була у Київській області, зокрема – у самому м. Київ, що зумовлено зосередженістю тут найбільшої кількості підприємств. Найменша кількість працівників зайнята на підприємствах Закарпатської (0,7%), Тернопільської (0,8%), Чернівецької (0,9%), Волинської (1%) областей, що характерно для низькоурбанізованих регіонів та районів із низькою кількістю населення [8].

Такою була ситуація на кінець 2021 року. Війна, як прийшла до України 24 лютого 2022 року, спричинила масштабні зміни в економіці. Загалом російська агресія принесла Україні руйнацію інфраструктури як на території бойових дій, так і в тих регіонах, де їх не було, дезорганізацію усталених виробничих зв'язків і критично важливих постачань ресурсів, часткову втрату зовнішніх ринків та експортного потенціалу.

Станом на 1 січня 2023 року вартість безпосередньої завданої шкоди досягла більше ніж 128 млрд. дол. США; при цьому найбільше постраждали житлові будівлі, транспорт, торгівля та промисловість – рис. 2.

Завдана шкода сконцентрована у прифронтових областях (72%) – насамперед

Луганській, Донецькій, Запорізькій та Херсонській, а також в областях, що були повернуті під контроль уряду (26%) – як-от Київська, Чернігівська та Харківська [4]. Порушення виробництва та економічних потоків, а також додаткові витрати, пов'язані з війною, оцінено сукупно як збитки і складають близько 326 млрд. дол. США – рис. 3.

У 2022 році валовий внутрішній продукт (ВВП) України скоротився на 30,4% у річному вимірі, а рівень бідності зріс до 21% (при межі бідності у 5,5 дол. США на день на людину).

Найбільших втрат зазнали та зазнають [2, с. 38]:

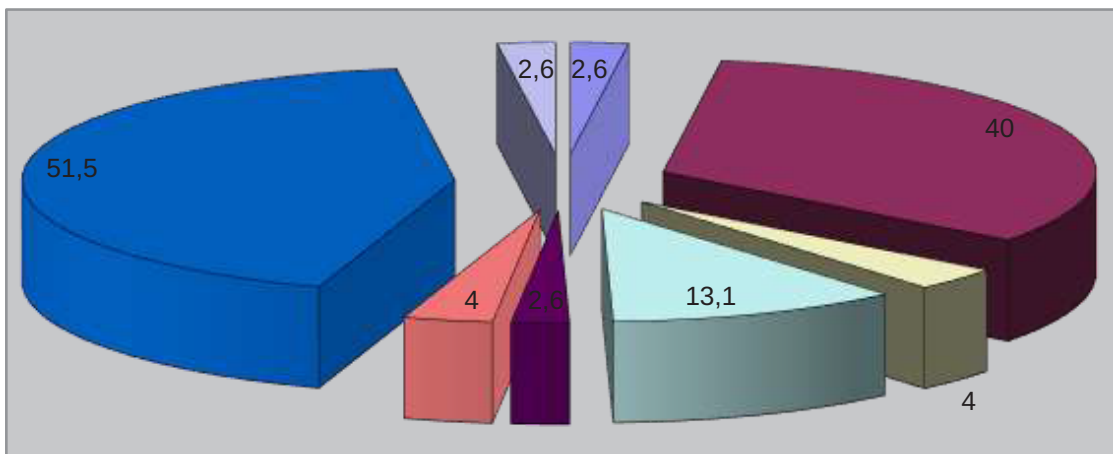
- через руйнування виробничих потужностей – транспорт, енергетика, житлово-комунальна сфера, металургія, нафтопереробна промисловість, підприємства ОПК;

- через фактичне зупинення інвестиційних проектів – будівництво та машинобудування;

- через скорочення попиту населення відбувається скорочення економічної активності у сфері послуг, готельно-ресторанного бізнесу, виробництва та розповсюдження кіно- та відеофільмів, літератури й видавничої діяльності, мистецтва, архітектури та дизайну, функціонування театральних і концертних залів, музеїв тощо;

- через заблоковані порти та зруйновану транспортну інфраструктуру було втрачено понад 50% експорту;

ПІДПРИЄМНИЦТВО, ТОРГІВЛЯ ТА БІРЖОВА ДІЯЛЬНІСТЬ

- Муніципальні послуги
- Транспорт
- Енергетика
- Торгівля і промисловість
- СІГ
- Освіта
- Житло
- Довкілля та лісове господарство

Рис. 2. Загальний обсяг завданої шкоди станом на 01.01.2023 р., млрд. дол. США [7, с. 11]

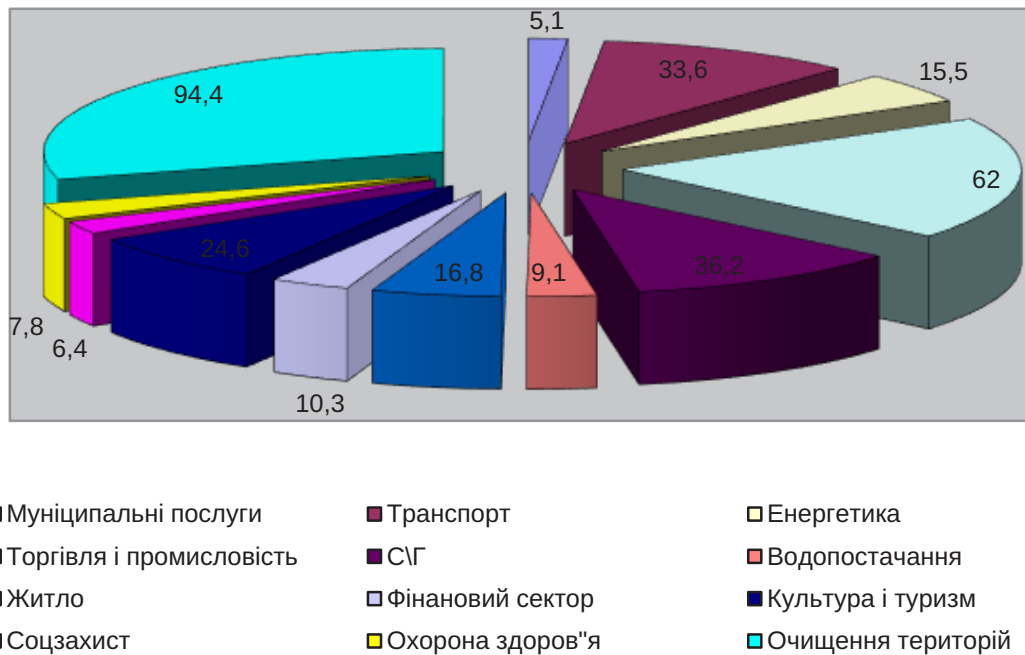

Рис. 3. Загальний обсяг збитків станом на 01.01.2023 р., млрд. дол. США [7, с. 12]

– через звуження спектру вітчизняних товарів, дефіцит імпорту енергоресурсів посилюється тиск на інфляцію та валютний курс.

Проте економіка України змогла перебудуватися під потреби війни. Так, уже у травні 2022 року вона продовжила функціонувати. Окремі сфери економіки взагалі не зупинилися або зробили нетривалу зупинку, і причина цього – глибоке проникнення процесів цифровізації. Це – сфера державної оборони та управління, банківська сфера, сфера ІКТ, харчова промисловість, роздрібна торгівля, сфера освіти та охорони здоров'я. Відновили свою активність сільське господарство, транспорт, будівництво, чому посприяла перша хвиля повернення людей у свої домівки, побудова нових логістичних маршрутів, зміна географії воєнних дій тощо [6, с. 56].

Advanter Group наприкінці 2022 року було проведено дослідження стану підприємницьких структур під час воєнного стану. У їх аналітичному звіті відзначено, що на кінець 2022 року 38,6% всіх підприємств в Україні повністю або майже зупинені. Проте ситуація є різною в кожному регіоні. Так, на Сході припинили свою діяльність 63,9% підприємницьких структур. На Заході та Півночі більшою частиною підприємств було зменшено обсяги робіт – це 57,3% і 56,6% відповідно. У Центрі та на Півдні України зменшили свою діяльність 44,9% і 46,9% підприємств [5].

За отриманими даними, 11,5% підприємств в Україні змогли зберегти та навіть збільшити

обсяги свого виробництва, порівнюючи з початком лютого 2022 року. Найбільша кількість таких підприємств – 16,9% – знаходиться на Заході України – 16,9%.

Менше 2% підприємств здійснили релокацію повністю або переважно за кордон. Релокація 39,7% підприємницьких структур відбулася зі Сходу України. В інших регіонах 80–90% підприємств релокацію не здійснювали. За даними Advanter Group спостерігається збільшення підприємницьких структур, які переорієнтувалися на експорт, а не перевели свій бізнес за кордон. На кінець 2022 року 38% підприємницьких структур були зорієнтовані на експорт, і 15,3% з них почали свою експортну діяльність під час воєнного стану [5].

Понад 30% підприємницьких структур змогли адаптуватися до нових реалій і перебудувати свою бізнес-стратегію. На Заході України 37,7% підприємств змогли налагодити базові процеси, а деякі почали адаптуватися до ситуації. Проте близько 50% підприємницьких структур по всій Україні на кінець 2022 року були ще в процесі обдумування та інтуїтивного управління (46,6% – Центр України, 58,9% – Схід) [5].

Український бізнес не лише вірить у перемогу, але й наближає її щодня. Протягом 10 місяців повномасштабної війни реєстрація нового бізнесу продовжувала показувати позитивну динаміку відновлення. Також по Україні 65,8% бізнесу долучилося до волонтерської активності, інші допомагають пере-

могти шляхом розвитку підприємницьких структур, робочих місць та сплатою податків.

Висновки. У ході проведеного дослідження нами встановлено, що підприємницькі структури відіграють значну роль у формуванні та розвитку економіки України. До повномасштабного вторгнення середні, малі та мікропідприємства створювали переважну більшість робочих місць та давали високі обсяги реалізації продукції. У регіональному розрізі найбільша кількість підприємств у 2021 році була сконцентрована у Київській, Харківській, Одеській, Дніпропетровській, Львівській та Запорізькій областях; власне у цих облас-

тах були і найбільшими показники обсягів реалізованої продукції та кількості найманих працівників.

Досліджено діяльність підприємницьких структур під час воєнного стану; відзначено, що майже усі галузі економіки постраждали під час війни та мають ряд проблем. Проте економіка України змогла перебудуватися під потреби війни; а окремі її галузі взагалі не зупинялися або зробили нетривалу зупинку. Суб'єкти підприємництва з регіонів, де йдуть бойові дії, здійснили релокацію до більш безпечних регіонів. Економіка країни продовжує функціонувати.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Вишлінський Г., Репко М., Гайдай Ю. Економіка України під час війни. URL: https://ces.org.ua/wp-content/uploads/2022/UKR_Економіка-України-під-час-війни.pdf
2. Гуменюк В. В. Зарубіжний досвід повоєнної трансформації державного управління і уроки для України. *Економіка України*. 2022. № 8. С. 34–54.
3. Кухарук Н. В., Кривов'язюк І. В. Розвиток підприємницької діяльності в Україні та її регіонах. *Східна Європа: економіка, бізнес та управління*. 2018. Вип. (14). С. 82–87
4. Оцінка збитків та потреб на відновлення громад та територій України. URL: <https://www.minregion.gov.ua/napryamki-diyalnosti/oczinka-zbytkiv-ta-potreb-na-vidnovlennya/>
5. Стан та потреби бізнесу в Україні: регіональні тенденції. Advanter Group: публікації. URL: <https://advanter.ua/publikacii>
6. Фролова Л. В., Котов Б. В. Тенденції розвитку підприємницьких структур в Україні. *Економічний журнал Одеського політехнічного університету*. 2022. № 4 (22). С. 52–61.
7. Швидка оцінка завданої шкоди та потреб на відновлення – грудень 2022: спільний звіт Світового банку, Уряду України та Європейської Комісії. Київ, 2023. 270 с.
8. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL: <https://ukrstat.gov.ua>

REFERENCES:

1. Vyshlinskij H., Repko M., Hajdaj Yu. (2022) Ekonomika Ukrainy pid chas viyjny [Economy of Ukraine during the war]. Available at: https://ces.org.ua/wp-content/uploads/2022/UKR_Економіка-України-під-час-війни.pdf
2. Humeniuk V. V. (2022) Zarubizhnyi dosvid poviiennoi transformatsii derzhavnoho upravlinnia i uroky dlia Ukrainy [Foreign experience of post-war transformation of public administration and lessons for Ukraine]. *Ekonomika Ukrainy – Ukraine economy*, vol. 8, pp. 34–54.
3. Kukharuk N. V., Kryvoviazjuk I. V. (2018) Rozvytok pidpriemnytskoi diialnosti v Ukraini ta yii rehionakh [Development of entrepreneurial activity in Ukraine and other regions]. *Skhidna Yevropa: ekonomika, biznes ta upravlinnia – Eastern Europe: Economy, Business and Management*, vol. 14, pp. 82–87.
4. Otsinka zbytkiv ta potreb na vidnovlennia hromad ta terytorii Ukrainy [Assessment of damages and needs for the restoration of communities and the territory of Ukraine]. Available at: <https://www.minregion.gov.ua/napryamki-diyalnosti/oczinka-zbytkiv-ta-potreb-na-vidnovlennya>
5. Stan ta potreby biznesu v Ukraini: rehionalni tendentsii [State and needs of business in Ukraine: regional trends]. Advanter Group: publications. Available at: <https://advanter.ua/publikacii>
6. Frolova L.V., Kotov B.V. (2022) Tendentsii rozvytku pidpriemnytskykh struktur v Ukraini [Trends in the development of entrepreneurial structures in Ukraine]. *Ekonomichnyi zhurnal Odeskoho politekhnichnoho universytetu – Economic Journal of Odessa Polytechnic University*, vol. 4(22), pp. 52–61.
7. (2023) Shvydka otsinka zavdanoi shkody ta potreb na vidnovlennia – hruden 2022: spilnyi zvit Svitovoho banku, Uriadu Ukrainy ta Yevropeiskoi Komisii [Rapid assessment of damage and recovery needs – December 2022: joint report of the World Bank, the Government of Ukraine and the European Commission]. Kyiv, 270 p. (in Ukrainian)
8. Ofitsiyni sait Derzhavnoi sluzhby statystyky Ukrainy [Official website of the State Statistics Service of Ukraine]. Available at: <https://ukrstat.gov.ua>